

קווים מנחים לקידום הוגנות בתהליך רכישת הקריאה

מהעבודה בבתי הספר במיזם מישרים ניתן ללמוד כיצד אפשר באמצעות כלי המיפוי הקיימים ועבודה שיטתית לקדם הוגנות - לשבור את הקשר בין הרקע החברתי־כלכלי ממנו מגיעים התלמידים לבין הישגיהם בהבנת הנקרא בסוף כיתה א'.

על בסיס העבודה של מאמנות האוריינות הנעשית בבתי הספר של המיזם, ריכזנו קווים מנחים בעבודת המאמנות לקידום תהליך רכישת הקריאה של התלמידים מרקע חברתי־כלכלי נמוך, התומכים בלמידה אפקטיבית של כלל תלמידי הכיתה[1].

1 תודה למאמנות ששיתפו אותנו בתהליכי העבודה שלהן בבתי הספר ובתובנות שלהן עליהם.

שינוי בתהליכי ההוראה והלמידה:

רם השינוי, רוב ההוראה בכיתות א' התמקדה בהקניית הצופן האלפביתי על פי חוברות הלימוד לרכישת הקריאה המיועדות לרכישה של כל תנועה באופן ממוקד. מתוך מחשבה שהפעילויות בחוברת הלימוד מקנה מיומנויות בסיס ולא רק את התנועות, הקפידו המורות שגם תלמידים שכבר הפגינו שליטה בקריאת תנועות הפתח והקמץ, ישלימו את המשימות בחוברת עד תום. כך נוצר מצב שבו ילדים שהיו כבר יכולים להתקדם ולרכוש תנועות נוספות שמרו על קצב אחיד עם כלל הכיתה ואילו תלמידים שהתקשו התקדמו בקצב איטי מאוד, אם בכלל. התנועות צירה, סגול, קובוץ ושורוק כמעט ולא נלמדו בכיתות כיוון שהמורות לא הספיקו להקנות אותן. תנועות אלו כמעט ולא נכחו בכיתה וילדים אפילו לא נחשפו אליהן לאורך השנה, כיוון שההוראה התמקדה כל פעם בתנועה שעליה נסובה ההקניה. בנוסף, ההוראה התמקדה בהתקדמות של התלמידים בפענוח הצופן האלפביתי וכמעט שלא נדרשה מהילדים כתיבה מלבד פעילויות הכתיבה של מילים ומשפטים בודדים שמציעה חוברת העבודה.

מאמנות האוריינות הנחילו בקרב המורות את התפיסה שילד שמגיע לכיתה א' או ב' לא בא כדי ללמוד רק כיצד לפענח את צופן האותיות כהכנה לשלבים הבאים בשכלול המיומנויות האוריניות שלו. מכלול המיומנויות והחוויות צריכות לאפשר לו כניסה לעולם שלם של שפה וספרות באמצעותו יממש ויבטא עצמו כאדם ושותף משמעותי בחברה. התפיסה מבוססת בין השאר על ההבנה שהשתתפות בשיח אורייני עשיר וחשיפה למגוון רחב של פעילויות אוריניות שכוללות גם האזנה לטקסטים כתובים וכתיבה תקדם את תהליך רכישת הקריאה. המאמנות חשפו את המורות לרכיבים שונים של הקניית הקריאה והכתיבה והדריכו אותן בפיתוח יחידות הוראה מבוססות תוכן.

יחידות התוכן מדגישות שילוב של אופנויות השפה השונות, חשיפה עשירה לשפה ולכל התנועות, במקביל למיקוד בתנועה הספציפית שאותה לומדים באופן מפורש. יחידות התוכן משלבות חשיפה לספרי קריאה והקראה בכיתה, עידוד שיח ספרותי בעקבות האזנה לסיפורים, פעילויות יצירה, משחקים, הזדמנויות לכתיבה ודקלום שבועי. לדקלום השבועי נבחר טקסט שמתוכו אפשר להעשיר את ידע העולם, להיחשף לחריזה, ללמוד אוצר מילים ותבניות לשוניות האופייניות לשפה הכתובה. הדקלום חושף את כל הכיתה לכל התנועות לאורך כל השנה ומהווה בסיס להקנייה שלהן בעתיד. הפעילויות מותאמות לרמות שונות ולשלבים השונים של הילדים בתהליך רכישת הקריאה.

<<

"מלבד ההנאה והעניין של הילדים, ארגון ההוראה והלמידה על פי יחידות התוכן מחדק את תחושת השייכות שלהם כשכולם מרגישים שווה בין שווים וחלק מהכיתה. ההתאמה לרמות הקושי השונות שמתאימות לצורכי הילדים בדרכת מאמץ, השקעה ותכנון קדימה של יחידות התוכן, אפשר המורות מרוויחות את הצמאות של הילדים ומחדקות את היכולת הניהולית של הילדים והמוטיבציות הצמיחה שלהם."

מיכל ידידיה, מאמנת אוריינות בבית הספר "אלמוג" בליווי ברנקו וייס

ההסתכלות ההוליסטית על הילדים, מאפשרת להם לבטא גם אינטליגנציות שונות וחוזקות שונות בכיתה. גם ילד שמתקשה בפענוח הצופן, יכול להפגין ידע עולם שיש לו ולבטא אותו בכיתה. הדגש של יחידות ההוראה מתמקד בחיזוק ההשתתפות של הילדים בשיח כיתתי ובתמיכה בהבנת הנשמע, שתיהן מיומנויות חשובות מאוד לקידום ילדים ולצמצום הפערים בכיתה.

לאחר רכישת הבסיס של צירוף עיצור ותנועה באמצעות לימוד תנועות הפתח והקמץ, ילדים יכולים ברוב המקרים לעשות העברה ליתר התנועות ביתר קלות (בתנאי שממשיכים ללוות את ההוראה באמצעות כלי המיפוי ושניתנת הוראה מפורשת ומותאמת לתלמידים הזקוקים לכך). בחלק מבתי הספר חזרו על משימות הניבוי על מנת לוודא שהתלמידים מבחינים בין העיצורים השונים והתנועות, כדי להקל על ההעברה העתידית של הלמידה לשאר התנועות.

המעבר מהוראה אחידה המבוססת על חוברות הלימוד לעבודה דיפרנציאלית על פי יחידות תוכן דורש מהמורות השקעה בהכנת חומרי ההוראה, בניית סביבות למידה עתירות שפה וספרים, כמו גם גמישות בניהול הכיתה. חלק מהמורות מעלות חשש מכך שלא כל התלמידים לומדים את אותה התנועה ובאותו הקצב, אך ההישגים של הילדים והתקדמותם מרגיעים את החששות, ומבססים את ההבנה שכאשר מספקים להם את התנאים הנכונים להתקדם, ילדים יכולים להיות קוראים מיומנים בשלב מוקדם יותר של השנה.

עבודה מבוססת נתונים:

רבים מבתי הספר נמנעו המורות בתחילת הדרך מהעברת משימות המבדק והסתפקו בהערכה כללית על בסיס התרשמותן. דווקא מתוך מעורבות רגשית גבוהה ואכפתיות כלפי התלמידים, ההימנעות נבעה לעיתים מהחשש לתסכל את התלמידים עם משימות שלא יעמדו בהן ומהקושי להתמודד עם נתון מספרי שמשקף תמונת מצב קשה ומתסכלת. ההנחה הרווחת של הצוותים החינוכיים הייתה, שהמשימות לא מותאמות למאפייני התלמידים בבתי הספר המשרתים אוכלוסיה מרקע של עוני והדרה.

מאמנות האוריינות רואות כחלק מתפקידן ומאחריותן להנחיל למורות את ההבנה שההימנעות ממיפוי התלמידים יוצרת טשטוש של הקשיים הספציפיים

"אין ילד שקוף - גם ילד כבד הראייה הכין את חוברת עשר המשימות בבריל, הוא עשה את המשימות ונכלל בבדות. המטרה שלנו היא לגייס את כל הכוחות כדי ליישם עד אחרון הילדים את התפיסה שאין ילד שקוף ונוכל באמת לדעת איפה בדיוק כל ילד רכש ואיפה הוא מתקשה."

מיכל הרשקוביץ לזרוף, מאמנת אוריינות בבית הספר "שלום עליכם" בליווי המרכז הישראלי לחדשנות בחינוך

למורות הקשו להנחיל את התכנון השבועי, המורות שמחות על ההבדמנות ללמוד ולהתפתח ומגלות שהוא טומן בחובו הבדמנות לנהל את עבודתן באופן מקדוש שמבטא את האהבה שלהן לתפקידן.

טלי קובליו, מאמנת אוריינות בבית הספר "אדם ועולמו" בליווי כל ישראל חברים

מתוך תפיסה שדוחות המעקב הם חלק מההערכה המעצבת, מאמנות האוריינות מלמדות את המורות כיצד לקרוא ולנתח את הנתונים ומחזקות אצלן את החשיבות של בניית תוכנית הוראה ולמידה על בסיס נתוני התוצאות ולא על בסיס התרשמותי.

על בסיס ניתוח תוצאות המבדקים נבנות מטרות ההוראה בהתאם לשונות התלמידים. מאמנות האוריינות חונכות את המורות בבניית תכנית שבועית ממוקדת עבור כל ילד וילדה. המאמנות והמורות מציבות יעד לכל חודש, ובכל שבוע גוזרות ממנו את התכנון לשבוע הקרוב. ההישגים שניכרים מהזמן והמאמץ שהושקעו בלמידת התמונה הכיתתית מעודדים את המורות להמשיך ולהשקיע בכך.

שיש לכל ילד או ילדה כמו גם של ההצלחות וההתקדמות שלהם, ולכן פוגעת ביכולתן לקדם הוראה אפקטיבית. רק מתוך תמונת מצב אמיתית ורלוונטית אפשר "לראות" באמת את הילדים, לעבוד איתם באופן דיפרנציאלי ולקדם אותם באופן מותאם.

פיתוח תחושת המסוגלות של המורים:

לצד היתרונות הרבים של עבודה מבוססת נתונים, כל מפגש עם הנורמה המצופה טומן בחובו גם דריכות. בבתי ספר תת משיגים הנורמה המצופה על ידי משרד החינוך היא לעיתים רף גבוה שנדמה רחוק מהמציאות, ולמרות השאיפה לקדם את התלמידים, המורות נוחלות גם תסכולים ואכזבות. תחושות אלו מכרסמות בתחושת המסוגלות של המורות ובאמונה שלהן באפשרות ליישם את השינויים הנדרשים ולקדם את התלמידים.

שתי פרקטיקות עיקריות לקידום תחושת המסוגלות של המורות:

1. **מודלינג של מאמנת האוריינות** - המאמנת מדגימה למורה בכיתה מול קבוצת ילדים את המתודה או השינוי המבוקש בדרכי ההוראה והמורה צופה בה. למשל, על מנת שהמורה תלמד כיצד ניתן להטרים את הקניית תנועת החיריק לתלמידים, המאמנת מדגימה בכיתה את הקראת השיר "נשיקה בכיס" של שלומית כהן אסיף, איתור מילים המבוססות על התנועה "אי" בטקסט (נשיקה, כיס, ריס ועוד), פעילות יצירה בעקבותיו ושיח רגשי סביב השיר. כל אלה מאפשרים לחשוף את הילדים לתנועה ולהכשיר את הקרקע ללימוד מפורש של התנועה בשלב מאוחר יותר. היכולת של המאמנת להדגים הוראה בכיתה (ולא רק להסביר למורה מה עליה לעשות), מעיד על הנכונות שלה להתמודד עם התלמידים ואתגרי ההוראה באמת ולהראות כיצד ניתן תוך כדי שיעור להתאים את התגובות של המורה לצרכים של התלמידים.

> *"המורה חששה בהתחלה מגודל המשימה, כדי לפתח את תחושת המסוגלות שלה, ממש הרציתי לה כל הזמן קטנה. הושבתי אותה פיזית ליד התלמיד: "בואי תראי איך הוא קורא. פה קרה כי את עשית: אחת, שתיים ושלוש, ואם עשית איתו אין סיבה שלא תצליחי עם האחרים".*
>
> אליאת עזרן, מאמנת בבית הספר "אלי כהן", בליווי ברנקו וייס

באמצעות הדגמת המאמנת, למורה יש הזדמנות לחוות מהצד ללא מעורבות ואחריות ישירה את ההשתתפות של הילדים, היא פנויה להתבוננות חדשה באופן בו התלמידים פועלים ונחשפת ליכולות שהם מפגינים. כך יכולה המאמנת לעזור למורה "לראות ולהאמין שזה אפשרי", ולהפחית את החשש שעוצר אותה מלהתנסות בעצמה. <<

קירות חדר המאמנת הם 'המורה השלישי' עבור המורות. כתבתי את תוכאות המבדקים על בריסטול גדול והדבתי אותן כיעדים. כה דיברן מאוד את המורות, הנתונים כל הצמן השתנו להן מול העיניים, מה שהעדים את תחושת המסוגלות שלהן: "תראי את המקום שהגעת אליו. כה לא טריוויאלי. עשית פעולות אינטנסיביות וקידמת את הילדים!".

כשהמורה רואה את ההצלחות, כשפתאום גם על הקירות בחדר הילדים הספרים מאפים, לפתוח וליהנות, כה "וואו" משמעותי. היא מסתכלת גאה ותחושת הגאווה שלה גייסה אותה לאורך כל השנה. המורה הפנימה ולקחה לעצמה את הדרך שעשתה עם הילדים וכיום היא מאמינה בילדים ובעצמה כנקודת מוצא.

מיכל הרשקוביץ לזרוף, מאמנת אוריינות בבית הספר "שלום עליכם" בליווי המרכז הישראלי לחדשנות בחינוך

בשלב הבא, מאמנת האוריינות תצפה בהתנסות של המורה בכיתה עם אותה המתודה, ולאחר מכן תקבל המורה משוב שיהיו בו גם הוקרה והודיה שאימצה את התכנים והתנסתה בהם, וגם תובנות איך לשפר את ההתנסות הבאה. קבלת המשוב החיובי מגדילה את מוכנות המורה להתמודדות עם האתגר.

2. **הנכחה ובולטות של הצלחות לאורך הדרך** - מאמנות האוריינות מקפידות בדרכים שונות ומגוונות להנכיח את ההתקדמות של התלמידים בתהליך רכישת הקריאה ולהבליט את הקשר בין התקדמותם לבין פעולות ההוראה של המורות. גם משוב קצר, נותן למורות כוח ומוטיבציה להתנסות ולהשקיע עוד.

גם מחוץ לכותלי הכיתה, המאמנות מקפידות לשתף את המורות ואת כלל צוות בית הספר בכל התקדמות אצל התלמידים. למשל בכתיבת דואר אלקטרוני אליו מכותבת גם מנהלת בית הספר המדווח על ההתקדמות או אם בתיאור המהלכים במליאה ואם בשימוש בנתונים עצמם כסמני הצלחות בדרך. העברה חוזרת של המשימות, מאפשרת לשקף למורות התקדמות של התלמידים ואת פירות ההשקעה שלהן, דבר שתורם לתחושת המסוגלות שלהן.